

Герг ГАЛ

МАРКС ИСТОРИЧАР НА СОВРЕМЕНИТЕ РЕВОЛУЦИОНЕРНИ НАСТАНИ

За методологијата на излагањето

Разгледувањето на темата за Маркс како историчар на современите револуции не би било успешно, ако барем во најкратки црти не се укаже на Марксовото сфаќање за историјата и на неговиот придонес историјата да стане наука потпрена врз законитостите на општествените движења. Во реализирањето на задачата што себе си ја поставив за цел во годината на одбележувањето на стогодишнината од смртта на Маркс ќе се послужам со методологијата, која ја сметам за најсоодветна, во овој случај: ќе настојувам каде што ќе биде тоа возможно за Маркс како историчар воопшто, односно како историчар на современите настани да проговорам со изворните текстови на самиот Маркс односно дека за Маркс сведочи неговиот неразделен соработник, пријател и соборец Фридрих Енгелс. Тоа ќе биде обид годишнината од смртта на Карл Маркс да им послужи непосредно на историчарите и за изворно запознавање со елементите на Марксовите идејни оставини без кои нема марксистичко сфаќање и толкување на историските појави, а целта на ваквиот методолошки пристап е предизвикување потреба кај читателите посестрано и подлабоко да се запознаат со големиот опус на овој гигант на работничкото движење.

Веќе долго време трае еден однос спрема Маркс и марксизмот кој не ги дава саканите резултати. Сè повеќе има толкувачи на Маркс и марксизмот, сè повеќе има постмарксистичка рецензија на Марксовата теорија а сè помалце е непосредно то, изворното изучување на Маркс. До какви сè можни искривувања и манипулирања може при тоа да дојде, најдобро сведочи она што е поврзано со Сталиновата рецензија на марксизмот, ленинизмот. Но тоа не е единствениот проблем од овој вид. За догматизмот во постмарксистичкото сфаќање на историјата

на многу уверлив начин пишуваше Бранислав Ѓурѓев, а предупредувањата што ги даваше во своите трудови заслужуваат и во оваа прилика големо внимание¹⁾).

Инаку Енгелс не беше расположен за било какво прераскажување на Марковите трудови. Во една прилика му било понудено да го „обработи“, да го „пообјасни“, да го „приближи до обичниот читател“ Капиталот, но Енгелс реагирал многу енергично тврдејќи дека Маркс е разбирлив, дека не му се потребни толкувачи и дека изворно треба да се запознае. Енгелсовото сфаќање го прифаќаме во потполност и во овој труд ќе се обидеме да се придржуваме во што поголема мерка и кон тоа.

Маркс и историјата

Во концептот на посмртниот говор за Карл Маркс на 17 март 1883 година, Енгелс за Марковите заслуги во историската наука го напиша следното:

„Маркс го откри оној основен закон кој го определува одот и развитокот на човечката историја, закон така едноставен и очевиден што во некоја рака доволно е само да се изложи за да се осигури неговото признавање“²⁾. Во биографијата на Карл Маркс што ја напиша Енгелс три месеци подоцна (во јуни 1883) тезата за Марксовиот придонес во историската наука е разработена поподробно. Енгелс пишува:

„Од многуте важни откритија со кои Маркс го впиша своето име во историската наука, овде ќе истакнеме само две:

Првото откритие е превратот што тој го изврши во целокупното сфаќање на светската историја. Сето досегашно сфаќање на историјата се засновувало на претставата дека последните причини на сите историски промени треба да се бараат во човечките идеи кои се менуваат, а дека од сите историски промени, пак, најважни се политичките промени и дека тие владеат со целата историја. (. . . А Маркс докажува дека целата досегашна историја е историја на класните борби, дека во сите тие многувидни и замрсени политички борби се работи единствено за општествената и политичката власт на општествените класи, за одржување на власта од страна на старите класи и за освојување на власта од страна на новите класи кои се издигнуваат. Но поради што настануваат и постојат тие класи? Поради материјалните грубо сетивни услови во кои општеството во даденото време произведува и ги разменува своите средства за живеење (. . .) Од тоа гледиште се објаснуваат сите историски појави — при доволното познавање на економската положба на општеството

¹⁾ Бранислав Ѓурѓев, Догматизам у постмарксистичком схватању историје, ПРЕГЛЕД, децембар 1974.

²⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела том 30, стр. 278.

на соодветната етапа (а тоа познавање, секако, прилично им недостасува на нашите историчари по струка) — сосема просто, а исто така необично просто се објаснуваат претставите и идеите на секој историски период од економските услови на животот и од општествените и политичките односи на тој период кои се од нив обусловени. Историјата за првпат била поставена врз својата вистинска основа. Опиплив факт, што досега сосема се губеше од вид, дека луѓето пред сè треба да јадат, да пијат, да живеат, да се облекуваат значи дека мора да *работат* пред да можат да се борат за власт, да се бават со политика, со религија, со филозофија, итн. — овој опиплив факт најпосле дошол сега до своето историско право.

За социјалистичкиот поглед на светот ова ново сфаќање на историјата е од многу големо значење. Тоа покажало дека сета досегашна историја се движи во класни спротивности и во класни борби, дека секогаш имало владетелски и угнетени, експлоататорски и експлоатирани класи и дека големото мнозинство од луѓето секогаш било осудено на тешка работа и на мало уживање. А поради што? Просто поради тоа што на сите поразителни степени од развитокот на човештвото производството било сè уште така слабо развиено што историскиот развиток можел да се врши само во таа антагонистичка форма, дека историскиот напредок воглавно бил препуштен на дејноста на едно незнатно, привилегирано малцинство, додека големото мнозинство било осудено на тоа за одржување на својот живот да произведуваат оскудни, а за привилегираните сè пообилни средства. Но ова исто сфаќање на историјата кое на овој начин природно и умно го објаснува класното владеење — кое инаку единствено може да се објасни со човечка злоба — доведува и до согледување дека во колосално зголемените производни сили на сегашнината, исчезнала и последната причина — барем во најнапредните земји — за поделба на луѓето на владетели и угнетени, на експлоататори и експлоатирани, дека крупната владетелска буржоазија ја одиграла својата историска улога, дека веќе не е дорасната на тоа да раководи со општеството и дека постанала дури и препрека за развитокот на производството (...) дека историското водство поминало на пролетаријатот, на класата која по целата своја општествена положба може да се ослободи единствено така што ќе го отстрани секое класно владеење, секое ropство и секоја експлоатација воопшто (...³⁾).

„Второто важно откритие на Маркс е дефинитивното објаснување на односите меѓу капиталот и трудот, со други зборови: доказ како внатре во сегашното општество, во постојниот капиталистички начин на производство, се врши експлоатација на работниците од страна на капиталистите“⁴⁾. Маркс го открил

³⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 30, стр. 86, 87, 88.

⁴⁾ Истото, 38.

и специјалниот закон на движењето на денешниот капиталистички начин на производството и на буржоаското општество, кој го создал тој начин на производството. Со откривањето на вишокот на вредноста овде одеднаш е внесена светлина, додека двете поранешни истражувања, како од буржоаските економисти така и од социјалистичките критичари, талкале во темнината⁵⁾.

Ни се чини дека овие објаснувања на Енгелс за Марксовиот придонес во историјата како наука се доволни, а за секој кој за тие прашања би сакал подробно да се информира, Енгелсовиот труд „Развитокот на социјализмот од утопија до наука“ дава доволно материјал, особено во второто и третото поглавје на ова дело.

Уводното излагање имаме намера да го завршиме со една исклучиво карактеристична (за скромност и нефалење) забелешка на Маркс за сопствениот придонес кон историската наука. Во писмото до Јозеф Вајдемаер Маркс на 5 март 1852 година за тоа, меѓу останатото пишува: „Што се однесува до мене, не ми припаѓа заслугата дека сум го открил било постоењето на класите во модерното општество, било нивната меѓусебна борба. Граѓанските историографи веќе одамна го прикажале историскиот развој на тие класни борби, а граѓанските економистекономската анатомија на класите. Она новото што јас го направив, е: 1. Докажувањето дека постоењето на класите е поврзано само со определени историски развојни фази на продукцијата; 2. Дека класната борба нужно води до диктатура на пролетаријатот; 3. Дека таа диктатура прави само премин до отстранување на сите класи и до бескласно општество⁶⁾.

Теорија на дистанцата и Маркс

Владимир Дедиер во својата книга за Ј. Броз Тито го актуализирал и прашањето на „теоријата на дистанцата“, посветувајќи и на таа тематика едно цело поглавје и педесеттина страници⁷⁾. Дедиер за тоа, меѓу останатото, пишува:

„Во есејот *Кој најдобро ја пишува историјата: современикот или историчарот*, прашав дали современикот било на која револуција или голема војна на модерното време ја преживеал вагата на историјата, т.е. дали подоцните поколенија, не само историчарите, ја признале неговата работа како научна вистина. И утврдил дека тоа не е случај ни со англиската револуција во XVII век, ни со американската револуција, ни со француска-

⁵⁾ Истото, 280.

⁶⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 35, стр. 463.

⁷⁾ V. Dediјer, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita 2, Rijeka—Zagreb 1981, 31—85.

та, како ни со една подоцна⁸⁾. За своето гледиште Дедиер, потполно неоправдано, го повикува како сведок и арбитер и другарот Тито, тврдејќи дека и Тито бил приврзаник на т.н. теорија на дистанцата. За тоа како доказ му служи една попатна забелешка на другарот Тито во писмото што на 1 септември 1952 година другарот Тито му го испратил на Дедиер по повод книгата „Прилози за биографијата на Јосип Броз Тито“. Таа одломка од писмото гласи:

„Но мислам дека и ти ќе се согласиш оти интерпретирањето на поодделни настани во твојата книга не можат да се сметаат како дефинитивно и тоа од проста причина што дури од една подалечна перспектива можат да дадат конечни судови“⁹⁾.

Дедиер во интервјуте објавено во „Политика“ (по жестоките критики и расправи по повод неговата книга „Нови прилози за биографијата на Ј. Б. Тито“) за теоријата на дистанцата го повторил својот став па меѓу останатото, го дава и следното:

„Во науката е познато дека современите на револуцијата досега не успеале да напишат дела од трајна историска вредност за тие револуции. Тука е, прво субјективниот момент, по тоа недостатокот на документи, процесите што сè уште траат... и поради тоа јас постојано го нагласувам значењето на теоријата на дистанцата. (...) Прво, потребни се тие документи, па дури после, врз основа на тие документи, можеш да го објаснуваш историскиот процес.

Ве молам па како го работел Маркс својот „Капитал“. Прво ја собирал материјата за експлоатација на работничката класа, земал различни извештаи од инспекторите на англискиот парламент па дури врз основа на тие факти го реконструирал целиот процес“¹⁰⁾.

И така по Дедиер, од Тито до Маркс, води рамна линија кон приврзаниците на „теоријата на дистанцата“. Во двата случаја постапката е некоректна, а заклучоците кои Дедиер ги наметнува се неисправни. Дали е можно дека Дедиер веќе заборава оти Маркс заправо како современик на капиталистичкото општество собирал граѓа за капитализмот и напишал, како современик, дело од трајна вредност за настанувањето и функционирањето на капиталистичката експлоатација. Маркс бил современик на европските револуции од 1848—1849 и Париската комуна, за двете револуции пишувал како современик. И денеска тие дела се инспиративни, а во многу нешта и ненадминливи.

Маркс не бил приврзаник на теоријата на дистанцата, туку спротивно. Заправо од големо уважение спрема историјата и нејзиното место во формирањето на јавното мислење и раздвиг

⁸⁾ Истото, 37.

⁹⁾ Истото, 37.

¹⁰⁾ Тито се није бојао ваге историје, ПОЛИТИКА, 13 март 1982.

жување на луѓето во акција. Бројните студии, расправи и написи кои другарот Тито за историјата на работничкото движење, на НОВ и на повоената изградба на Југославија за време на животот ги напишал, исто така служат како аргумент против тезите на Дедиер. Маркс, па ни Тито како историчари на современите настани не биле преокупирани со грижата за тоа дали нивните судови „ќе бидат вечни“, со тоа што размислувањата за вечните вистини и не се во духот на марксистичкото сфаќање за светот, науката и историјата посебно. Но беа ангажирани „создавачи на историјата“ и не само со своите револуционерни дела, туку и со историските трудови ѝ служеле на таа револуција.

*Енгелс за теоријата на дистанцата и вредностите на
Марксовите студии за современите револуции*

Студијата на Карл Маркс печатена под наслов „Класните борби во Франција 1848—1850“ Енгелс во предговорот на повторното издание во 1895 година (значи три децении откако Маркс го напишал тој труд) ја нарекува прв обид на Маркс врз основа на марксистичко-материјалистичкото сфаќање да се објасни „еден период од историјата, тргнувајќи од дадената економска положба“, односно „политичките настани да се сведат во последната инстанца врз делувањето на економските причини“¹¹⁾.

Веднаш по овие констатации Енгелс ги предупредува читателите на какви се тешкотии наидува писателот кога се решава да пишува историја чиј е современик:

„При оценувањето на настаните и на редица настани од современата историја никогаш нема да може да се дојде до последните економски причини. Уште и ден-денеска, кога соодветниот стручен печат дава така богат материјал, дури ни во Англија нема да биде можно оден наден така да се следат движењата на индустријата и трговијата на светскиот пазар и методите кои се вршат во методите на производството, за да би се могло од било кој момент да се извлече општ заклучок од тие повеќекратно испреплетени и постојано други фактори, фактори од кои освен тоа, најважните претежно долго делуваат сокриени пред да се појават изненадно и насилно на површината.

Јасна слика на економската историја на некој период не може да се добие никогаш во исто време со самите настани, таа може да се добие само дополнително, откако граѓата е собрана и средена, статистиката тука е неопходно помошно средство, а таа секогаш каска по настаните. Затоа кога ги разгледуваме тековните настани, мораме многу често тој фактор, и тоа најпресудниот, да го земаме како константен, а економската положба каква се затекнала во почетокот — како дадена за це-

¹¹⁾ Карл Маркс, Класне борбе у Француској, Култура, Београд 1960,5.

лиот период и непроменлива, или пак мораме да ги земаме пред вид само таквите промени на таа положба кои произлегуваат од наполно очигледните промени, па, според тоа, тие се наполно очигледни. Поради тоа материјалистичкиот метод мора овде и многу често да се ограничува на тоа политичките судири да ги сведува на борбата на интересите на затекнатите општествени класи и делови на класите кои ги создал економскиот развик, а поодделни политички странки да ги покаже како повсѝ или помалку адекватен политички израз на тие исти класи и делови на класи.

Само по себе се разбира дека тоа неизбежно запоставување на истовремените промени во економската положба, во таа вистинска основа, на сите процеси кои се испитуваат, мора да биде извор на грешки. Но сите услови за давање на еден општ приказ на современата историја, неизбежно во себе содржат извори на грешки, што, меѓутоа, никого не го спречува да пишува историја на современите настани¹²⁾. (Подвлечено од мене Ѓ. Ѓ.)

Мотиви за историската оцена на современите револуции и настани

Од цитираните одломки јасно е како ден дека Маркс и Енгелс биле свесни за извесни тешкотии и отежнувачки околности во историските обликувања на современите настани. Дали од тие сознанија извлекле заклучок дека со историските анализи и со студиите на современите настани треба да се чека триесет или педесет години како што сугерира Дедиер, во своите размислувања и во есеите за „теоријата на дистанцата“?

Јасен одговор на ова прашање ни дава практиката на Карл Маркс во неговите историски трудови. Својот труд „Класните борби во Франција“, во кој е дадена историската оцена за револуцијата во Франција во 1848 година Маркс почнал да ја пишува есента 1849 година за време на првите месеци од прогонството во Лондон.¹³⁾ На 2 декември 1851 година Луј Бонапарта извршил државен удар. Поттикнат од сугестиите на Енгелс и повикан од својот пријател Јозеф Вајдемаер Маркс почнал да ја пишува својата студија „Осумнаесеттиот пример на Луј Бонапарта“ во декември истата година и таа извонредна историска студија ја завршил во март 1852 година. Значи, не чекал ни ден до историската дистанца, туку политичкиот настан од извонредно значење веднаш го поттикнал на акција¹⁴⁾.

Париската комуна е трет голем историски настан кој настанал за време на Марксовото живеење, во кој на посреден на-

¹²⁾ Истото, 6.

¹³⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 35, стр. I—X.

¹⁴⁾ Истото.

чин учествувал и со своите идеи и со своите сугестии. Два дена по паѓањето на Париската комуна трудот што го познаваме по популарното име „Граѓанската војна во Франција“ веќе ѝ бил презентираан на јавноста. Тоа е историја на Париската комуна, која е работена паралелно со животот и паѓањето на Комуна-та. Историска дистанца тука практично нема ни еден ден. Родено е делото за кое Енгелс напишал дека претставува: „Сјаен образец на оној прекрасен подарок на авторот кој најнапред се покажа во „Осумнаесеттиот бример на Луј Бонапарта“, подарок за јасно да го согледа карактерот, значењето и неминовните последици на големите историски настани во времето кога тие настани сè уште се одигруваат пред нашите очи или само што завршиле.“¹⁵⁾

Отежувачки околности за пишување на „историските настани во времето кога тие настани сè уште се одигруваат пред нашите очи, или само што завршиле“ имало дури многу. Недостатокот на некои извори го чувствувал во полна мерка и Маркс кога пристапил при обработката на современите историски настани, па и на читателот му се наметнува прашањето: зошто тогаш како филозоф на историјата се занимавал со современи теми, зошто исклучително не се занимавал со настаните од одамна минатите времиња. Со прашањето за мотивите за бавење со современите историски теми логично се наметнува уште едно прашање: зошто Маркс се бавел со современи теми од *француската историја*, зошто неговите очи биле така остро, така ангажирано вперени токму на *Франција*.

Мотиви за историска обработка на современите теми кај Маркс

Ако побараме и ако најдеме добар одговор на прашањето: зошто Маркс се бавел со современите историски теми, ќе добиеме и истовремено ќе дадеме одговор: зошто Маркс не бил, и зошто современиот марксист историчар не е приврзаник на теоријата на „историската дистанца“.

На прашањето: зошто Маркс така отсрце се бавел со современата историја на *Франција* добиваме одговор од најдобриот познавач на Маркс, од неговиот соборец и најблизок соработник Енгелс, кој тоа го објаснува на следниот начин:

„Франција е земја во која, повеќе одошто на други места, историските класни борби секогаш се воделе до конечните одлуки: па тука се и променливите политички форми, во кои тие се движат и во кои се стегнуваат нивните резултати, изразени и со најостри потези. Средиштето на феудализмот во средниот век, пример — земја на единствена сталешка монархија од времето на ренесансата, *Франција во големата револуција го уништи фе*

¹⁵⁾ Маркс, Граѓански рат у Француској, Култура, Београд, 1960, 5.

удализмот и го утврди чистото владеење на буржоазијата во така класична форма како ниедна друга европска земја. А и борбата на пролетаријатот, кој се издигнува против владеачката буржоазија тука се појавува во така акутна форма каква на друго место е непозната. Таа е причината поради што Маркс со особена љубов ја студира не само поминатата француска историја, туку ја следел и современата во сите поодделности, собирал материјал за идна употреба и затоа настаните никогаш не го изненадиле.

Кон тоа се придружила и уште една околност. Токму Маркс прв го откри големиот закон за движењето во историјата, закон по кој сите историски борби, дали тие се одиграле во политичка, религиозна, филозофска или во некоја друга идеолошка област, всушност претставуваат само повеќе или помалку јасен израз на борбата на општествените класи; тој открил дека и постоењето, а со тоа и судирот на тие класи зависи од степенот на развитокот на нивната економска положба, од начинот на нивното производство и нивната размена, која е обусловена од тоа. Тој закон кој за историјата го има истото значење како законот за претворање на енергијата за природните науки — тој закон му го дал и овде клучот за разбирање на историјата на Втората француска република. На таа историја тој во овој труд ја проверил правилноста на својот закон, па уште и по триесет и три години мораме да речеме дека тоа проверување е сјајно успешно⁽¹⁶⁾.

Вниманието на Маркс и на Енгелс дури по паѓањето на Париската комуна од Франција поминува на Германија зашто, по нивната оценка, Германија и нејзината работничка класа стануваат авангарда на комунизмот, во дадениот историски момент, чија релативност, исто така Маркс и Енгелс не ја превиделе. Енгелс за тоа во 1895 година пишува вака:

„Војната од 1870—1871 година и поразот на Комуната го пренесоа, како што прорекнал Маркс, тежиштето на европското работничко движење засега од Франција на Германија. На Франција, се разбира, ѝ биле потребни години додека се опоравила од крвопролевањето во мај 1871 година. Во Германија, напротив, каде сè побрзо се развива индустријата, која под дождот од француските милијарди заправо буела, растела побрзо и поупорно социјалдемократијата“⁽¹⁷⁾.

До овој историски пресврт дошло, во последната декада од животот на Маркс, покрупни историски настани во Германија и во нејзиното работничко движење немало, па Маркс не

¹⁶⁾ Види го предговорот на Енгелс во делото на Karä Marks, *Osam-nacsti brumaire Luica Bonaparte*, Kultura, 1950, 8.

¹⁷⁾ Види го предговорот на Енгелс во делото на Маркс *Класне борбе у Француској*, Култура, Београд 1960, 17.

бил ни мотивиран да реагира како историчар на современите настани во Германија. Тоа не значи дека Маркс не ја следел и не ја оценувал германската историја. Извесни фрагменти од тој опус ќе цитираме подоцна, зашто се многу симтоматични и поучни како примери за класниот пристап кон сопствената, тесната, националната историја. Но останува фактот дека Маркс своите значајни историски трудови во современоста ги посветил на француските теми 1848—1849 година, на државниот удар на Луј Бонапарта и на Париската комуна.

Основниот Марксов мотив за пишување на историски студии за големите настани кои тукушто се завршени, или биле во тек, бил со желба, како што Енгелс многу јасно и недвосмислено нагласува дека тукушто откриениот закон на историското движење да се провери на историските настани кои се тукушто завршени, а чии реперкусии биле тукушто на почетокот. Сите три клучни историски настани, кои Маркс ги посматрал, непосредно се однесувале на работничката класа на Франција, зашто таа во два случаја во нив учествувала активно (1848/49 и 1871), а во третиот, во државниот удар на Луј Бонапарта била доведена во тешка политичка положба, па Маркс во своите историски студии реагирал како идеолог на работничката класа, откривајќи ги причините за поразот, за во иднина тие да не се појават, а разбивајќи ги клеветите и лагите со кои официјалната политика и буржоаската историографија обилно ја засипувала јавноста.

Маркс не го интересирало, нити тоа го мотивирало, дали историските студии ги пишува за вечност и дали дава податоци кои вечно ќе останат. Во толку што во Марксовата дијалектичка филозофија на историјата вечна е единствено категоријата на прогресот и општото менување на материјата и општеството, а траен мотив за пишување на историја е мотивот на класното ангажирање против буржоаската идеологија а во служба на пролетерската револуција. Историјата за Маркс била вистинска учителка на животот. Внимателно бдеел над неа, водејќи сметка негативните историски поуки на буржоаската историографија да не допрат до пролетаријатот и да не влијаат врз неговиот револуционерен елан, а сите позитивни поуки од пролетерските револуции да бидат согледани и вградени во револуционерната стратегија и тактика на работничката класа од целиот свет. Во тој поглед, многу значајна е една одломка од писмото на Маркс до Фердинанд Домел Нијувенхуис, напишано во 1881 година;

„Доктринарната и нужно фантастичната антиципација на акционата програма за револуцијата на иднината се изведува само од сегашната борба. Сонот за брзиот крај на светот ги поттикнувал христијаните во нивната борба против светското Римско царство и им давал вера во победата. Навчниот поглед на неминовното распаѓање на владетелскиот општествен поредок, кој постепено се одвива пред нашите очи, и масите кои стари-

те сеништа на владата сè повеќе и повеќе ги бичуваат во ропството, истовремениот гигантски позитивен напреден развиток на производните средства — доволни се како гаранција дека со избувнувањето на вистинската пролетерска револуција ќе бидат дадени и условите на нејзиниот (иако сигурно не идиличен непосреден иден *modus operandi*.¹⁸⁾. Уверен сум дека критичка конјуктура на една нова меѓународна организација сè уште не постои...¹⁹⁾.

Зарем Маркс можел (и зарем може историчар марксист, кој е свесен „дека антиципацијата на акционата програма на револуцијата на иднината се изведува само од сегашната борба“) да ги игнорира големите преломни историски моменти на сегашноста, и за нив да не пишува, во име на некоја теорија на дистанцата“. Теоријата на дистанцата во историјата, во крајна линија е во служба на оние сили, на оние политички и класни интереси кои не сакаат прогрес, кои настојуваат да ги конзервираат постојните класни прилики. Маркс сакал да ги менува. Историските студии на Маркс се во таква функција.

Одбрана на пролетерските револуции од клевети

Буржоаскиот третман на Француската револуција од 1848 година Маркс го опишува на многу сликовит начин:

„Февруарската револуција беше добра револуција, револуција на општите симпатии, зашто спротивностите, кои избувнаа во неа против монархијата, дремеа мирно една покрај друга во *неразвиена форма*, зашто социјалната борба која ја правела нејзината заднина, добила тукушто возтущеста егзистенција, егзистенција на фрази, зборови. *Јунската револуција е лоша револуција*, зашто наместо фрази дојде дело, зашто републиката ја разголила главата на самото чудовиште отфрлајќи му ја круната, неговиот штит и засолништето. *Поредок* — тоа беше боен повек на Гизо. *Поредок!* — извикнувал гизовецот Себастијан кога Русите ја зазеле Варшава. *Поредок!* — извикува Кавенџак, брутален одек на француското национално собрание и републиканската буржоазија. *Поредок!* — грмеа неговите гардисти кинески го телото на пролетаријатот. Ниедна од многубројните револуции на француската буржоазија по 1789 година не била атентат на *поредокот*, зашто не завлегувале во класното господство, во ропството на работниците, во буржоаскиот поредок, макар и колку пати да се менувал политичкиот облик на тоа господарство и на тоа ропство. Јуни гибна тоа поредок. Тешко му на јуни“²⁰⁾.

¹⁸⁾ Начин за делување.

¹⁹⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 42, с. 137.

²⁰⁾ К. Маркс, Класне борбе у Француској, Култура, Београд 1960, 61—62.

Спротивно на буржоаските политичари и историчари Маркс се зафати со задача да покаже дека јунската револуција била добра, и дека „бидејќи е натопена со крв од јунските востаници“, тробојката²¹⁾ станала знаме на европската револуција — црвено знаме.

И ние извикуваме: „Револуцијата е мртва! Да живее револуцијата!“²²⁾. Со овие заклучоци истовремено Маркс порачува: „Ни Унгарецот, ни Полјакот, ни Италијанецот нема да бидат слободни сè додека работникот е роб“²³⁾.

За буржоаските политичари и историчари и Париската комуна била „лоша револуција“. Во текот и по Париската комуна клеветењето на пролетерската револуција бил основниот мотив во пишувањето на граѓанските публицисти и историчари. Пишувајќи за Париската комуна Маркс имал за цел, како и во претходните студии, извлекување на општите историски поуки за понатамошниот напредок на револуцијата и одбрана на чистотата на револуцијата од клеветничката хајка. Тоа тој недвосмислено јасно и го нагласува:

„Во секој од своите крвави триумфи над самопожртвувањите првоборци на едно ново подобро општество оваа срамна цивилизација, заснована врз поробувањето на трудот, ги заглушува криковите на своите жртви со гигантската врева на клеветење, која наоѓа одглас во целиот свет. Расположениот работнички Париз на Комуната одеднаш под рацете на крволиците „на редот“ се претвори во пекол. И што докажува оваа чудовишна промена на буржоаскиот разум на сите земји? Ништо друго освен дека Комуната се дигнала против цивилизацијата! Народот на Париз воодушевено се жртвува за Комуната, бројот на неговите жртви е многу поголем одошто во која и да било поранешна битка во историјата. Што докажува тоа? Ништо друго освен дека Комуната не била влада на самиот народ, туку насилничко дело на грст злосторници. Жените на Париз радосно ги даваа своите животи, на барикадите како и на губилиштата. Што докажува тоа? Ништо друго освен дека демонот на Комуната ги претвори во Магери и Хекати. Умереноста на Комуната за два месеца од нејзината неоспорна власт, може да се мери само со јунаштвото на нејзината одбрана. Што докажува тоа? Ништо друго туку дека Комуната во текот на тие месеци под маската на умереност и човечност грижливо ја крие крвожедноста на своите инстинкти, за да би им дала замав во моментот на својата смртна борба!

Работничкиот Париз во своето херојско самопожртвување со својот пламен ги зафати зградите и спомениците. Кога господарите на пролетаријатот го раскинуваат неговото тело на пар-

21) Француско знаме.

22) На истото место.

23) На истото место.

чиња, тие не смеат повеќе да сметаат на тоа дека во триумфот ќе се вратат меѓу негибнатите сидови на своите домови. Версајската влада вика: „Паликуќи“, и ја дошепнува лозинката на сите свои слуги, до најоддалеченото селце, насекаде да подигнат хајка на нејзините противници под оптужба дека тие се паликуќи по занает. Буржоазијата од целиот свет со уживање го следела масовното клање по битката, но се ужасува поради освернувањето на мртвите сидови⁽²⁴⁾.

„Кога Тјер цели шест седмици го бомбардираше Париз под изговор дека сака да ги запали само оние куќи во кои има луѓе, дали тоа е паликуќство? — Во војната огнот е исто така законско оружје како и секое друго. Зградите кои ги држи неприја телот се бомбардираат, за да се запалат. Но бранителите мораат да ги напуштат, тие самите ги палат за да не можат да ги употребат напаѓачите. Неизбежната судбина на сите згради на боиштата на сите редовни војски на светот секогаш е таа да бидат спалени. *Но во војната на поробените против поробувачите, во една праведна војна во историјата, тоа не смее воопшто да важи.* Комуната огнот го употребувала единствено како средство за одбрана. Таа го употреби огнот за да им ги затвори на версајските трупи оние другите вистински авениии *кои Осман ги отвори токму за артилерискиот оган:* таа се послужила со оган за да го заштити своето повлекување, исто онака како што версајците се служеле во своето напредување со своите гранати, кои во најмала рака разрушија исто онолку згради колку и огнови на Комуната. И денес сè уште не е сигурно кои згради ги запалиле бранителите а кои напаѓачите. (...) Ако постапката на париските работници е вандалска, тогаш тоа е вандализам на очајна одбрана, а не вандализам на триумф како оној со кој погресија христијаните со навистина неоценливите уметнички дела на паганската антика, па дури и тој вандализам историчарите го оправдаа како неизбежна и сразмерно безначајна појава во циновската борба меѓу новото општество кое се раѓало и старото општество кое се распаѓало. А уште помалку таа постапка личела на Османовиот вандализам, кој го сруши историскиот Париз за да би направил место во Париз на безработниците⁽²⁵⁾.

Своето дело напишано во одбрана на Париската комуна, а за поука на идната пролетерска револуција Маркс го заврши со следните зборови:

„Работничкиот Париз со својата Комуна вечно ќе биде славен како славен претходник на новото општество. Неговите маченици вечно се живи во срцето на работничката класа. Негови-

²⁴⁾ К. Маркс, Граѓански рат у Француској, Култура, Београд 19,0 93—95.

²⁵⁾ На истото место, 100.

те целати историјата веќе сега ги прикова на смртниот столб од кој ни сите молитви на нивните попови нема да можат да ги оттргнаат“.

На историјата, во таа функција, Маркс ѝ даде благовремен, брз и многу ефикасен придонес. Дали требаше да чека на „историската дистанца“?

Марксовиот клуч за разбирањето на историјата

Енгелс со право укажуваше дека Маркс го открил клучот за разбирање на историјата и дека истиот го применил во своите историски студии на современите пресвртни настани. Ако степенот на економскиот развиток на едно општество, ако начинот на производството и размената на добрата се база на историските настани и основен движечки клуч на историјата, интересно е да се види, барем на некои фрагменти како Маркс тие фундаментални појави ги расветлил во своите историски студии. Примери за таквиот пристап на толкувањето на историјата ќе се наведат овде без можност кон таа материја да се пријде исцрпно. Но тоа не е целта на овој труд, туку желбата читателите да се поттикнат на целосно и студиозно проучување на делата на Маркс.

Маркс својот труд „Класната борба на Франција“ (по краткиот увод во кој ја објаснува целта на својата студија) почнува со следната реченица:

„По јулската револуција кога либералниот банкар Лафит го следел својот „кум“, војводата од Орлеан, во триумфалната поворка до хотелот Де Вил, му се испуштија зборовите: „Отсега ќе владеат банкарите“. Лафит ја предал тајната на револуцијата“²⁶).

Укажувајќи на класниот карактер на револуцијата Маркс прецизирал дека под Луј Филип во Франција владеела „финансиската аристократија“, чиј интерес бил во задолженоста на државата, која постојано ја кредитирала и на кредитите профитирала, и по сјајната анализа, со која Маркс ја докажува таа своја теза, доаѓа следната констатација:

„Јулската монархија не беше ништо друго освен акционерско општество за експлоатација на француското национално богатство, чии дивиденди меѓу себе ги делеле министрите, парламентот, 240-илјадните бирачи и нивните наметници... Тој систем постојано ја загрозувал и стеснувал трговијата, индустријата, земјоделството, бродарството, интересите на индустриската буржоазија, која во јулските денови на своето знаме напишала: *gouvernement a bon marché* — евтина влада“.

²⁶) К. Маркс, Класне борбе у Француској, Култура, Београд 1960, 32.

Бидејќи финансиската аристократија донесувала закони, раководела со државната управа, располагала со целиот организиран апарат на општествената власт, и врз основа на тие факти и по пат на печатот владеела со јавното мислење, во сите сфери, од дворот до сомнителните локали се повторувала истата проституција, истата бесрамна измама, истата страст за богатење не по пат на производство, туку по пат на ескамотирање на веќе постојното туѓо богатство, се покажуваа, особено во врвовите на буржоаското општество, незауздани, дури и на буржоаските закони на секој чекор спротивни, нездрави и разуздани барања, во кои богатството стекнато со шпекулација природно бара задоволување, каде уживањето преминува во разврат, каде во еден ток се сливаат парите, нечистотијата и крвта. По својот начин на стекнување, како и по своето уживање, финансиската аристократија не е ништо друго туку *воскреснат лумпенипролетаријат на врвовите на буржоаското општество*²⁷⁾.

Владеењето на финансиската аристократија ја предизвикало како индустриската буржоазија така и селанството против поредокот, а политичката криза поттикната од економските причини, засилила уште две работи. Маркс тоа го опишува на следниот начин:

„Најпосле, експлозијата на општото незадоволство беше забрзана, нерасположението прерасна во побуна поради две економски настани од светско значење.

Болеста на компирот и лошата жетва во 1845 и 1847 година го зголемија општото вриење кај народот. Скапотијата од 1847 година во Франција и како и на целиот континент предизвикала крвави судири. Спротивно на бесрамните оргии на финансиската аристократија — борбата на народот за најнеопходните средства за живот. Во Бизансеј се погубени учесниците во побуната на гладните, а во Париз кралското семејство ги трга од рацете на судот прејадените лихвари.

Втор крупен економски настан кој го забрзал избувнувањето на револуцијата е *„општата трговска и индустриска криза во Англија*: веќе во есента 1845 година најавена со масовно банкротство на шпекулантите на акциите на железничките компании, задржана во времето на 1846 година со редица случајни околности, како што е претстојното укинување на царината на житото, таа најпосле избувнала во 1847 година во вид на банкротство на крупните лондонски трговци на колонијална стока, по кои веднаш уследи фалирање на земјоделските банки и затворање на фабриките во индустриските области на Англија. На континентот сè уште наполно не се покажаа сите последици од таа криза, а веќе избувна Февруарската револуција.

²⁷⁾ На истото место, 35—36.

Пустошот во трговијата и индустријата што го предизвика економската епидемија, ја направила диктатурата на финансиската аристократија уште понеподнослива⁽²⁸⁾).

Исклучиво прецизна и разработена студија на економските причини за државниот удар на Луј Бонапарта Маркс дал во своето дело „Осумнаесеттиот бример на Луј Бонапарта“, а со една одломка, цитирајќи ја, би сакале само да го усмериме вниманието на читателите на тие Марксови излагања, како би посакал читателот во целина да го простудира.

На економските прилики кои претходеле на државниот удар на Луј Бонапарта Маркс им посветува доста внимание и простор и не е можно на вака мал простор тоа да се даде во детали.

„Франција, навистина во 1851 година преживеа еден вид на трговска криза. Кон крајот на февруари се покажа намалување на извозот во споредба со 1850 година. Во март почна слабеење на трговијата и затворање на фабриките. Во април ситуацијата на индустриските департмани изгледала така очајна како по февруарските денови“⁽²⁹⁾.

Во ист стил и на ист начин, со сè повеќе убедливи податоци за Франција, па и за Англија, како најзначајна трговска земја, Маркс ги следи стопанските движења и конјунктурата сè до државниот удар на Луј Бонапарта, па на читателите им дава исклучително силни економски мотиви за разбирање на класното однесување на владеачите и на угнетените маси на Франција. Во тој поглед занимлив поучен и поттикнувачки е и Марксовиот начин на поставување на општествениот проблем по успешно и документирано изведените економски анализи на приликите во Франција пред државниот удар. Маркс пишува:

„Замислете го сега францускиот буржуј како среде оваа деловна паника на неговиот од трговијата поматен мозок го мачат, облетуваат, зашметуваат вести за државните удари и воспоставувањето општото право на глас, за борбите помеѓу парламентот и извршната власт, за интригите на орлеанистите и легитимистите, за комунистичките заговори во Јужна Франција, за божемите жакерии (селските востаници) во департманите на Ниевр и Шер, за рекламите на разните претседателски кандидати, за безредните пароли на весниците, за заканите на републиканците дека со оружје во рака ќе го бранат Уставот и општото право на глас, за евангелијата на избеганите јунаци *in partibus* кои го прорекнувале крајот на светот на 2 мај 1852 година — па ќе разбереме дека буржујот, во таа неискажлива бучна кон-

²⁸⁾ На истото место, 37—38.

²⁹⁾ К. Маркс, Осамнаести бример..., 91—92.

фузија од фузии, пророгации, конституции, конспирации, коалиции, емиграции, узурпации и револуции сиот запенушен од бес, ѝ довикува на својата парламентарна република: „Подобро ужасен крај, одошто ужас без крај“³⁰⁾.

Односот на Маркс спрема германската историја

На дневниот ред на големите европски историски настани во втората половина на деветнаесеттиот век стигнало и прашањето за обединување на Италија и Германија. Предводници на тие акции во Италија бил Пиемонтот, а во Германија Прусија. Земјите предводнички во секој поглед биле во национална, па и во националистичка усвитеност, а глорификацијата на нивната историја добивала невидени размери. Токму од таа перспектива интересно е да се види како Маркс се однесувал спрема историјата на Прусија и какво мислење имал за неа. Треба да се имаат секогаш во вид долу цитираните критички забелешки на Маркс за историјата на Прусија, зашто нам тоа ни олеснува да ги сфатиме исклучиво острите оценки на Маркс и во односот кон историјата на другите народи.

Маркс во 1856 година во писмото на Енгелс ја изнел тезата дека е „историски факт сите револуции по 1789 година прилично сигурно ја мерат својата интензивност и својата животна способност со своето држање спрема Полска. Полска е нивен 'надворешен' термометар“³¹⁾. На тој термометар Прусија е ниско котирана како учесник во сите делби на Полска, но тоа во моментот на пишувањето на третираното писмо само посебе е разбирливо, па тој факт Маркс не го истакнува. Таа е аксиом. Но Маркс прави нешто повеќе: на Енгелс му го соопштува ставот спрема историјата на Прусија. Еве ги тие карактеристични зборови, а воедно и примери како човек и во најголема националистичка еуфорија може, со силата на науката и разумот да се дистанцира спрема глорификацијата на историјата на народот на кој му припаѓа:

„Овој случај ми даде повод да го пополнам своето многу недостатокно знаење од пруската историја. *Навистина, навистина, ништо победно никогаш не произвела светската историја*“³²⁾. По оваа констатација Маркс дава кратка карактеристика на историјата на феудална Франција и Австрија, па констатира дека во „Прусија од сето тоа ништо“ не било³³⁾. Воопшто марк-графовството Бранденбург — такво какво го презеле Хохенцолерните, имено никогаш ништо не освоило освен *Шлезија*. Би-

³⁰⁾ Истото, 94.

³¹⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 36, с. 81.

³²⁾ Истото 82.

³³⁾ Истото.

дејќи е тоа нејзина *единствена* освоена земја, сигурно затоа и Фридрих II се вика „der Einzige“³⁴⁾. Ситните крајби, подмитувачката, непосредните купувачки, заобиколните наследства итн. — на такви ситнурии се сведува пруската историја. Инаку што е занимливо во феудалната историја, борбата на владетелите со вазалите, гласовите за градовите итн., овде се е кепечки карикирано, зашто градовите се ситничаво досадни, а феудалците простачки-безначајни, а самиот владетел никој и ништо. За време на реформацијата, како и за време на Француската револуција, колеблива перфидност, неутралност, сепаратен мир. Лакомоста за неколку залаци што ѝ ги дофрлува Русија при делбите кои ги правела, како што тоа било, на пример, со Шведска, Полска и Саксонија. При тоа на списокот на регентите секогаш само три карактерни маски кои се менуваат како ноќ и ден — богомолецот, подофицерот и комедијантот; до измени доаѓа единствено во редоследот, новиот карактер не се појавува никогаш. При сето тоа што ја држело државата на нозе, тоа е средината — *aurea mediocritas*³⁵⁾ — уредното книговодство, избегнувањето на крајностите, точноста во егзерцирниот регламан, извесниот домашен простаклак и „црковниот ред“. *C'est degoutement!*³⁶⁾.

Човекот кој како мото за своите трудови ја испишува паролата „Пролетери од сите земји обединете се“ знаел да биде интернационалист и кога ги третираше митовите од својата национална историја. Трезвеноста, критичноста, воздржаноста и објективноста на Маркс можат да му послужат на секој историчар како трајна инспирација и пример за однесување.

Актуелноста на историските студии на Маркс

Повеќе од сто години нè одделуваат од историските студии во кои Маркс ги третираше големите револуционерни настани чиј современик бил. Дали тие студии денеска имаат животен импулс? Вреди ли да се читаат и денес? Дали на нив падна правот на заборавот? Одговорот на сите овие прашања може да биде само категорично потврден и недвосмислено позитивен.

Ни од стогодишната перспектива делата на Маркс за кои станува збор тука не губат во историската актуелност ниту во инспиративната моќ. Нивната сила е во тоа што една нова филозофија во историјата, еден нов научен метод во историографијата ја презентирале во конкретните историски дела. Силата на тој метод и уверливоста на таа нова филозофија на историјата е над сè уверлива. И денес не е мал бројот на историчарите кои таа

³⁴⁾ Единствен.

³⁵⁾ Златна средина.

³⁶⁾ Тоа е одвратно.

филозофија на историјата не ја прифаќаат од класни причини, зашто припаѓаат на друг свет, се борат за други класни идеали, или пак од мрзливост или неспособност на духот творечки да ја прифатат и применат таа филозофија на историјата. Токму поради тоа историските дела на Маркс се исклучително актуелни и денес, па треба повторно да се прочитуваат. Овладувањето на таа методологија е најголема но и најтешка задача за историчарите, а пред сè огромна стручна работа бара студиозно проучување на делата на Маркс, и сестрано запознавање на севкупната стварност, на која ѝ се приоѓа. А тоа не е ни лесно, ни едноставно.

*(Превела од српскохрватски јазик
Ксенија Цидирова-Македонска)*

Džerdž Gal

MARX AN HISTORIAN OF THE CONTEMPORARY REVOLUTIONRY EVENTS

S u m m a r y

In order to avoid or to face often the dogmatic treatment it is necessary to study originally the work of Karl Marx. It refers to his essential discoveries and the scientific and methodological suppositions for study the past of mankind.

This topic is actual because of the fact of the recently revived theory of distance where there is a speculation even with Tito's different messages (V. Dedier) which is in a direct controversy with the appropriate learning of Marx on which the history was set up on the base of scientific foundations.

In this respect the introduction has stressed the Marx' contribution to the historiography.

The affirmation, i.e. an evidence of the unjustified treatment of Dedier that there is not written a capital work about the revolutions to which the author was a contemporary is the fact that just Marx — as a contemporary of capitalism — has written inspirational works which are supposed to be of everlasting value, and in some cases unsurpassable to the present day.

Taking this into consideration, here also belong the works of J. B. Tito about the Yugoslav workers movement, the People's Liberation Struggle and Revolution of the Yugoslav peoples and minorities, for the socialist building etc.

The classics of Marxism were aware of the presence of some determined disputable circumstances during the historical studies and depiction of the contemporary events. But this, accor-

ding to Engels, nobody could have stopped it from writing history about these events. Such significant examples to which Marx was a contemporary are his works „The Class Struggle in France“, „The 18th Brumaire of Louis Bonaparte and „The Civil War in France“.

The reply to the basic initiatives of Marx preoccupation for treatment of the contemporary events, especially in France, of course lies in its engagement as an ideologist of the workers class and as a revolutionary in order to oppose the bourgeois ideology on a class base and to defend the revolutionary struggle of the workers by not supporting the slanders and lies which have been used by the bourgeois historiography a policy in front of the public. Then, Marx reveals not only the mistakes and weakness i.e. reasons of the defeat in order not to repeat in future, but also the positive instructions from the Proletarian revolutions, to be faced and built up in the next tactics and strategy of Proletariat.

It means that Marx could not ignore the crucial historical events as their contemporary in the name of some „Theory of Distance“ as it is used finally by those political and class interests which tended to conserve the already existing class relations, and Marx wanted to change them. Owing to it, these Marx' studies are in such a historical function. By these works he has given his own contribution to the historical science. That is why there is a question whether Marx should have waited for his „Historical Distance“.

The studies of Karl Marx with historical topics are actual even today, not only as an existential philosophy of history, but also as an example of application to the scientific methods in the historical science. That is why, the historians' task is to get to know this methodology for which a studious access and original studying of these and the other works by Marx is necessary.